İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi ®
Jornal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
11 th Years

[itobiad], 2022, 11 (1): 192-211

Kırgız Destanlarında Benzetme Unsuru Olarak Hayvanlar: Eşimkul ve Zuura Destanı Örneği

Animals as an Element of Simile in Kyrgyz Epics: The Example of The Epic of Eşimkul and Zuura

Video Link: https://youtu.be/y1_0ae-juLQ

Döne ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, KÜ Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Asst. Prof., KU Faculty of Science and Literature Contemporary Turkish Dialects and Literatures

darslan@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-0550-9554

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	**:** Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	**:** 13.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted	**:** 24.01.2022
Yayın Tarihi / Published	**:** 12.03.2022
Yayın Sezonu	**:** Ocak-Şubat-Mart
Pub Date Season	**:** January-February-March

Atıf/Cite as: Arslan, D. (2022). Kırgız Destanlarında Benzetme Unsuru Olarak Hayvanlar: Eşimkul ve Zuura Destanı Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (1) , 191-211 . Retrieved from http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/68190/879482

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. http://www.itobiad.com/

Copyright © Published by Mustafa Süleyman ÖZCAN, Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

*This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Kırgız Destanlarında Benzetme Unsuru Olarak Hayvanlar: Eşimkul ve Zuura Destanı Örneği

Öz

Yüzyıllar boyu yarı göçebe bir hayat şeklini benimseyen Türk halkları, yaşayışlarının bir yansıması olarak tabiatla sürekli iç içe olmuşlardır. Bu durum Türk halklarının tabii olarak hayvanlarla yakından ilgili olmasına da sebep olmuştur. Hayvanlar gerek besin kaynağı olmaları nedeniyle gerek araç-gereç ve giyinme aracı olarak kullanılmalarıyla, gerekse sosyal hayat içinde bir eğlence aracı, dost, yol gösterici olmalarıyla Türklerin vazgeçilmez bir parçası olmuşlardır.

İnsanoğlunun varoluşundan günümüze tabiat ile ilgili sesler, hareketler, olaylar taklit konusu olmuş; insanlar daima duygu, düşünce ve hareketlerini anlatırken tabiattaki değişiklikleri benzetme unsuru olarak kullanma ihtiyacı hissetmişlerdir. İnsanların fiziksel ve karakteristik özelliklerini betimlemek için doğadaki olaylar ve sesler nasıl örnek alındıysa, doğanın en önemli parçası olan hayvanların da sesleri ve hareketleri benzetme aracı olarak kullanılmıştır. Halen yarı göçebe bir hayat tarzını devam ettiren Kırgızlarda, hayvanların insanları betimlemek için benzetme aracı olarak kullanılması daha da ileri seviyededir. Türk halkları arasında güçlü bir sözlü geleneğe sahip olan Kırgızlar, dünyanın en uzun destanı olan Manas Destanı dışında çok sayıda destana sahiptir. Bu destanlar Kırgızların kültürünü, tarihini, yaşam tarzlarını yansıtan önemli sözlü miraslardır. Yapılan bu çalışmada Kırgız kahramanlık destanlarından biri olan Eşimkul ve Zuura Destanı'nda adı geçen hayvanların genel özellikleri belirtilerek bu hayvanların hangi özellikleri bakımından benzetme unsuru olarak kullanıldığı destandan örneklerle verilecektir. Kahramanlık destanlarında hayvanların benzetme unsuru olarak daha sık kullanılmasının sebebi destana konu olan kahramanın olumlu özelliklerini; düşmanın ise olumsuz özelliklerini daha etkili bir şekilde ifade etmektir.

Çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından yürütülen Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi kapsamında Cumagül Naruzbayev anlatımıyla Fatma Çelebi tarafından hazırlanan bir eser olan Kırgız Destanları V- Eşimkul Menen Zuura Destanı taranarak çalışmaya kaynaklık eden veriler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, Destan, Benzetme, Eşimkul ve Zuura, Hayvanlar

Animals as an Element of Simile in Kyrgyz Epics: The Example of The Epic of Eşimkul and Zuura

Abstract

Turkic peoples, who have adopted a semi-nomadic lifestyle for centuries, have constantly been intertwined with nature, as a reflection of their lifestyle. This has led them to naturally be in close contact with animals. Animals are an indispensable part of the Turks since they are a food source, are used as a means of clothing and equipment, and are a means of entertainment within social life, and as a friend and guiding.

Voices, movements, and events related to nature have been the subject of imitation since the dawn of man. People have always felt the need to use changes in nature as a simile element when describing their feelings, thoughts, and actions. Just as events and sounds in nature were taken as an example to describe the physical features and characteristics of human beings, the sounds and movements of animals – which are the most important part of nature – were used as a tool of simile. Among the Kyrgyz, who have still maintained a semi-nomadic lifestyle, the use of animals as a simile tool to describe humans is even more advanced. The Kyrgyz, who have a strong oral tradition among the Turkic peoples, have many epics apart from the Manas Epic, which is the longest epic in the world. These epics are important oral heritages reflecting the culture, history and lifestyle of the Kyrgyz people. In this study, animal similes in the Eşimkul and Zuura, one of Kyrgyz heroic epics were discussed. The reason why animals are used more often as a simile in heroic epics is the positive characteristics of the hero in the epic; to express the negative characteristics of the enemy more effectively.

The Kyrgyz Epics V-Eşimkul Menen Zuura Epic, which is a work prepared by Fatma Çelebi with the expression of Cumagül Naruzbayev within the scope of the Project of Determining the Epics of the Turkic World carried out by the Turkish Language Association, Translating and Publishing in Turkey Turkish, has been scanned and the data that constitute the source of the study have been obtained.

Keywords: Kyrgyz, Epic, Simile, Eşimkul and Zuura, Animals.

Giriş

Hayvanlar bazı özellikleriyle insanların fiziksel ve karakteristik özelliklerini betimleyen bir benzetme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hayvanlara özgü güç, dayanıklılık gibi fiziksel özellikler ve sezgiye dayalı özellikler insanların hayvanlardan aldıkları benzetmeye dayalı birtakım sıfatlardır. Örneğin insanlar aslan, kaplan, kurt, tilki, atmaca, kuzu, keçi, tavşan, köpek, at, kuş gibi hayvanlar ile olumlu ya da olumsuz ilişkilendirilen bazı sıfatlarla nitelendirilirler (Naruzbayev ve Çelebi, 2007).

Hâlen yarı göçebe bir hayat tarzı olan Kırgızlar, bağımsızlıklarına kadar birçok sözlü edebiyat ürünü meydana getirmişlerdir. Bu sözlü edebiyat ürünlerinden en önemlisi şüphesiz destanlardır. Hayat tarzlarına, kültürlerine bir nevi ışık tutan bu destanlar ile milli şuurlarını ve kültürel değerlerini korumuşlar ve günümüze dek taşımışlardır. Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Kırgız sahasında destan derleme ve inceleme çalışmaları büyük bir hız kazanmış, çalışmaların sayısı oldukça artmıştır.

Kırgız Türkleri, "destan" kelimesinin manasını karşılamak için "comok", "dastan" ve "epos" tabirlerini kullanırken destanları anlatan kişilere "comokçu", "ırçı", "akın" ve "manasçı" demektedir (Çeribaş, 2011, s. 64).

Kırgız folklorunda anlatmaya dayalı türler için (destan, masal ve halk hikâyesi) genellikle comok kelimesi kullanılmaktadır. Kelime burada genel manadaki anlatmayı karşılamaktadır. Anlatılan eser şekil, konu ve hacim olarak ele alındığı zaman ise comok biraz daha özelleşerek destanı karşılamaktadır. Günümüzde, destanın karşılığı olarak

epos kullanılıyorsa da destan anlatıcılardan bahsedilirken, Manas anlatıcılar da dâhil olmak üzere, onlara comokçular denilmektedir (Karadavut, 2010, s. 72).

Comok için Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdügü'nde; "Düşünce ürünü (hayalî) konu ve olayları abartarak fantastik bir şekilde hikâyeleştirip anlatan halk edebiyatının bir türü" tanımı yapılmıştır (Kırgız SSR İlimder Akademiyası, s. 215-219).

Kırgız destanları hacimlerine göre ikiye ayrılmıştır. Ulu (büyük) destanlar ve kence (küçük) destanlar olarak gruplandırılan bu ürünlerin birinci grubunu Manas Üçlüsü olarak tabir edilen "Manas-Semetey-Seytek" oluştururken, kence (küçük) destanlar bölümüne ise Er Töştük, Coodarbeşim, Boston, Kocacaş, Kurmanbek, Er Tabıldı, Canış Bayış, Canıl Mırza, Olcobay Menen Kişimcan, Şırdakbek, Sarinci Bököy, Kedeykan, Mendirman, Kız Darıyka, Er Soltonoy, Eşimkul ve Zuura, Er Eşim, Kozuke ve Bayan, Munduk ve Zarlık gibi örnekler bulunmaktadır (Çelik, 2012, s. 10).

Kırgız destanları içeriği bakımından kahramanlık (baatırdık) ve sosyal hayatı (turmuştuk) konu alanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Kahramanlık destanlarında destan kahramanı olağanüstü güçlere sahiptir. Olağanüstü bir güçle doğar, ad alır, kahraman olur ve ülkesine geri döner. Sosyal hayatı konu alan destanlarda çoğunlukla sosyal mesaj içeren ahlaki değerler, aile kurumu, sosyal değerler ele alınır; ancak kahraman yine olağanüstü güçlere sahiptir.

Kırgız Türklerine ait destanların yapılarının oturmuş kalıpları yoktur. Türk Destanları üzerinde çalışanlar destanlarda nazım, nesir ve nazımla nesrin bir arada kullanıldığı üç teknik olduğunu kabul etmektedirler (Yıldız, 1995, s. 37). Nitekim Kırgız destanlarında da çoğunlukla manzum mensur karışık bir yapının kullanıldığını söyleyebiliriz.

Çalışma, Türk Dil Kurumu tarafından yürütülen ve "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi" adıyla hazırlanan "Kırgız Destanları 5 (Eşimkul Menen Zuura) adlı çalışmanın Türkiye Türkçesine aktarılmış bölümlerinden fişleme yöntemiyle veriler toplanarak yazılmıştır (Naruzbayev ve Çelebi, 2007).

7062 mısradan oluşan Eşimkul ve Zuura destanı 1939 yılında Cumagül Naruzbayev tarafından söylenerek yazıya geçirilmiştir. Destan konusu itibariyle kahramanlık destanı olarak kabul edilse de destan çocuk sahibi olmak için mücadeleler, evlilik, doğum, miras gibi kültürel özellikler de yoğun olarak içermektedir. Destanın Latin alfabesi ile yazılmış tek varyantı Kırgızistan'da El Yazmaları Arşivinde bulunmaktadır (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 13).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nın Özeti

Karmış adında zengin bir beyin Eşimkul ve Köçörbay adında iki oğlu vardır. Karmış ölmeden önce Eşimkul'u evlendirerek evden ayırır. Evde olan küçük oğlu Köçörbay'a ise malını mülkünü bırakır. Ölümünden sonra Köçörbay zengin ve mal mülk sahibi olurken Eşimkul fakirleşir. Ancak Eşimkul'un fakirlikten öte daha büyük bir problemi vardır. Eşi Zuura ile çocukları olmamaktadır. Çocuk sahibi olmak için diyar diyar dolaşırlar. Köçörbay'ın altı oğlu vardır, birini kendilerine evlat olarak isterler. Ancak Köçörbay onlarla alay eder ve çocuğunu vermez. Eşimkul ile Zuura diyar diyar dolaşırken birçok şeyh tarafından aldatılırlar. En son bir hekim dertlerine derman olur ve bir erkek çocukları dünyaya gelir. Hekim doğan çocuğun bir kahraman olacağını söyler ve ona

Altın Kökül Genç Aydar ismini koyar. Eşimkul ve Zuura çocuklarıyla beraber memleketlerine döndükten sonra daha rahat bir hayat yaşarlar. Oğulları Altın Kökül hemen büyür ve çok yetenekli bir yiğit olur. On altı yaşına geldiğinde karşısına çıkan bir ihtiyar, Temirkan adında bir hanın insan kanı içen Kan İçme Karaç adında bir oğlu ve on iki but yiyen bir 'dev'inin olduğunu; Temirkan'ın oğlunu ve devini yenen kahramana Aruuke isimli kızını vereceğini söyler. Altın Kökül, Temirkan'ın memleketine giderek altı günlük savaşın ardından Kan İçme Karaç'ı öldürür. Kan İçme'nin Sur Koyon adlı tulparını alır. Daha sonra da devi öldürerek Aruuke'yi ister. Ancak Temirkan sözünü tutmaz. 'Dev'inin de ölmesiyle Temirkan Aruuke'yi vermeye razı olur. Aruuke Altın Kökül'e âşık olur. Altın Kökül Aruuke'yi memleketine götürür ve günlerce eğlence yaparlar, evlenirler. Altın Kökül de kahraman olarak kabul edilir.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Hayvanların Benzetme Unsuru Olarak Kullanılması

Benzetmelerde çoğunlukla hayvanların en belirgin sıfatıyla benzetme yapılır. Benzetmelerde benzeyen, benzetilen ve benzetme yönü bazen açık bir tamlamayla bazen de benzetme edatı/eki olmadan verilmektedir. Kırgız Türkçesinde benzetilen hayvanın benzetme yönü "gibi, benzer" anlamında kullanılan "sıyaktuu" kelimesiyle ya da "+DAy/DOy, +çA" benzetme ekleriyle benzeyene atfedilir. Böylece hayvanın sıfatına göre benzeyen kişi/kişiler güçlü/zayıf, cesur/korkak, küçük/büyük, güzel/çirkin, hızlı/yavaş gibi niteliklere sahip olmaktadır.

At

Atlar hem göçebe hem de yerleşik Türk kültür tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir. Türk milleti, tarihin her döneminde kimi zaman atın gücünden, etinden, sütünden, derisinden istifade etmiş; kimi zaman onu tanrısına kurban olarak adamıştır. Zaman gelmiş onu dost ve sırdaş bilip ona sırrını açmış; "Kuş kanatın, er atın" atasözünü ispat edercesine onunla adeta bir bütün olmuş; "at, avrat, pusat" diyerek onu namusuyla bir tutmuş; kimi zaman da onunla sefere çıkıp ırak yolları, illeri yakın eyleyip "gök kadar engin ülkeleri" fethetmiştir. Türk kültürünün birçok unsurunda atla insanın birbirine yakınlığı ve dostluğu belirtilmektedir. Bu yakınlık Türk Dünyası destanlarında daha da belirginleşmektedir. Atın Türk ve Türk hakları tarihinde oynadığı rol, Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur (Çınar, 2006).

Destanlardaki alp kişi destan içindeki kaderini sahibi bulunduğu atla birlikte yaşar. Destan kahramanının yanında bulunan at, bütün Türk destan rivayetlerinde olağanüstü özelliklere sahip olarak su ruhundan türer. Türkler, atların denizden çıkan, dağdan inen ya da gökten, rüzgârdan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediğine de inanırlardı (Yardımcı, 2007, s. 58).

Kırgız destanlarında en çok yer verilen hayvan attır. Çünkü at, Kırgızların atlı-göçebe kültürünün en önemli parçasıdır. Halkın günlük yaşamında binek hayvanı olmasının yanı sıra etinden, sütünden faydalanılan bir hayvandır. Destanlarda at bazen yol gösterici, bazen kahramanın koruyucusu, bazen atası, bazen de en iyi dostudur. At; destanlarda kahramanın gücüne güç katan, onunla beraber her türlü engeli aşan bir yardımcıdır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda uzun yıllar çocuğu olmayan Eşimkul, büyük mücadeleler sonucu doğan oğluna Altın Kökül Genç Aydar adını verir. Eşimkul, Altın Kökül'e, belli bir yaşa gelince Temirkan'ın oğlu Kan İçme Karaç ile savaşması gerektiğini söyler. Bu savaşlar sırasında kahramanın en önemli yol arkadaşı attır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda at, kimi zaman benzetilen kimi zaman da benzeyen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Eşimkul'un eşi Zuura, doğum sırasında bebeğini taya benzetir.

"İçimde durup tayım
Niçin bu kadar eziyet ettin?" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 129)

Eşimkul ve Zuura, çocuk sahibi olmak için diyar diyar dolaşıp derman ararlar. Yollara düşen Eşimkul ve Zuura ata benzetilmiştir.

"Zuura ile Eşimkul
Yola düştü yorga at gibi yürüyüp." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 147)

Altın Kökül ile Aruuke, Temirkan'ın şehrinden ayrılırken çok üzülürler ve ağlarlar. Ayrılık sırasında ağlayanlar, kurt saldırmış ata benzetilir.

"Kadın, erkek uğuldaşıp,
Kurt saldırmış yılkı gibi
Çoluk çocuk ağlayıp,
Aruuke'nin alacağını
Sarı deveye yükleyip..." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 325)

Temirkan, Altın Kökül ile yaptığı mücadele sonunda şehrini kaybedince üzülür. Bu hâli vurulmuş bir ata benzetilir.

"Kösteklenen at gibi vurulup,
Üzülüp Temirkan
Kapalı duruyor gözleri." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 277)

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda sık sık Sur Koyon isimli attan bahsedilir. Sur Koyon destanda birçok yerde tulpara[1] benzetilmiştir. Sur Koyon hızıyla, güzelliğiyle, fiziksel özellikleriyle kahramanın gözdesidir.

"Sur Koyon(dur) bindiği tulparı
Koşmakla yorulmayan,
Uçan kuşu kaçırmayan,
İleri atıldığında yakalayan…"(Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 187)

Kan İçme Karaç, savaşırken Sur Koyon daima yanındadır ve kahramanın gücüne güç katar. Destan kahramanı atı sayesinde korkusuzca mücadele eder.

[1] Tulpar: Bir cins savaş atı, yörük atı.

"Sur Koyon(dur) benim tulparım,
Altı ay koştursam yorulmaz." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 211)

"Altımdaki Sur Koyon
Kanat oldu bana.
Sağ olursa tulparım
Ulaştırır intikamıma." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 269)

"Sur Koyon(dur) bindiği tulparı
Koşmakla yorulmayan,
Uçan kuşu kaçırmayan,
İleri atıldığında yakalayan." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 187)

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Sur Koyon sık sık tulpara; bazen de insana, balığa, kuşa, çekirgeye benzetilmiştir.

"Er Kökül'ün erliğini
Kan İçme Karaç bilmedi.
Altındaki Sur Koyon
Balık gibi sıçratıyor bineni." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 193)

"Altındaki Sur Koyon
Terledikçe güçlenip
Uçan kuş gibi ilerledi." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 233)
"Altındaki Sur Koyon'un
Çekirge gibi sıçrayıp, atlayıp
Yere değmiyor tabanı…" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 297)

"Kulan[2] gibi zıplıyor Sur Koyon,
Düşmanın düşmüyor eline." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 233)

"Sur Koyon gibi tulparın
Fener gibi gözü açılmış.
Altmış gün koşunca
Ayağı yorulup uyuşmamış." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 303)

"Altındaki Sur Koyon
Kız gibi süzülüp…" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 329)

"Sur Koyon suda değişip,
Kılığı kızdan üstün,
Kunduzdan iyi görünüp,
Bağlandığı yerde rahat durmuyor…" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 307)

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Altın Kökül, düşmanı Kan İçme Karaç'ı yenerek onun Sur Koyon adlı atını ganimet olarak alır.

"Kan İçme'yi öldürüp

[2] Kulan: Yabani eşek.

Sur Koyon gibi atı aldı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 239)

"Sur Koyon gibi tulparı
Ganimet alıp binerim." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 225)

Sur Koyon, fiziksel özelliklerinin üstünlüğüyle dikkat çekmesinin yanında zekâsı, sahibine sadakati ile de destana konu olmuştur.

"Kökül'ün bindiği Sur Koyon
İnsandan zeki hayvan imiş.
Yakalatmadı düşmana,
Kökül'ün şansı var imiş." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 231)

Kurt

Kurt, Orta Asya ve İç Asya'da hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplumların en çok korktuğu hayvanlardan biridir. Fizikî kuvvetleri ve yırtıcılıkları nedeni ile doğaüstü güçlerinin olduğu düşünülerek korkuyla karışık bir saygıyla anılırken, gök kaynaklı ve hayvan-ata/ ecdat ata sembolü olan kurt tasvirlerine, Şaman alet ve elbiselerinin üzerinde de rastlanılmaktadır (Çoruhlu, 1999, s. 111).

Türklerin en sevdiği ve totem olarak kutsadığı börü, Türk destanlarında en çok geçen hayvandır. Örneğin, Oğuz Kağan Destanı'nda börü, hem bir benzetme aracı olarak hem de güç sahibi, savaşçı, mücadeleci ve yol gösterici, Tanrısal güç sahibi mitolojik bir hayvan olarak ortaya çıkmaktadır (Güven, 2003, s. 89).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda çocukları olmayan Eşimkul ve Zuura, çocuk sahibi olmak için birçok yola başvururlar. Bunlardan biri de halkın iyi niyetini ve zaaflarını kullanan şeyhlerdir. Çocuk vaadiyle kandırdıkları kişilerden tüm varlıklarını alan şeyh, destanda aç bir kurda benzetilmiştir.

"Başına sarık sarılıp
Şeyh olmuşsun
Yaz-kış yiyeceği
Halktan hileyle almışsın.
Aldatarak onların yanında
Aç kurt gibi kalmışsın." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 103)

Destanda sık sık Temirkan ile Altın Kökül arasındaki mücadelede Temirkan'ın halkı koyun sürüsüne, Altın Kökül ise sürüye saldıran bir kurda benzetilir.

"Doluşan kalabalık halk
Kurt saldırmış koyunlar gibi
Sakınıp başını sakladı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 227)

"Kurt saldırmış koyun gibi
Felaketten kaçması" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 231)

"Kurttan ürken koyunlar gibi
Yan yana sokuluyor." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 235)

"Halkımı yağmalayıp- kargaşalık çıkarıp
Aruuke'yi almak için
Aç kurt gibi saldırdın." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 245)

Kurt, güçlü ve korkusuz oluşuyla Eşimkul ve Zuura Destanı'na konu olmuştur. Altın Kökül, Kan İçme Karaç ile mücadelesinde kurt gibi güçlü olmasıyla dikkat çekmektedir.

"Tuttuğu yerden genç bala
Kurt gibi kan çıkardı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 205)

"Ölür müyüm, diye
Korku hiç duymadı
Tek başına dışarı çıkanı
Gökbörü gibi sürükledi." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 229)

"Tuttuğu yerden genç bala
Kurt gibi kan çıkardı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 205)

Destanın mensur bir bölümünde Altın Kökül ile Kan İçme arasındaki bir mücadelede Kan İçme'nin Altın Kökül'ü kurda benzettiğini şu cümlelerde açıkça görmekteyiz:

"Vay, kurt! Sen gerçekten takip mi ediyorsun? Senin için ok israf edecek kişi miyim? Sen benim bir elimi bağlayıp koy arkama..." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 199)

Arslan

Arslan Eski Türklerde, Türk sanatında savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet, kudret ve koruyucu simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2002, s. 136-137). C. Alyılmaz, arslanın Türk boy ve topluluklarında çevikliğin, cesaretin, gücün, kuvvetin, egemenliğin, mertliğin ... sembolü olarak kabul edildiğini, Eski Türk anıt mezar komplekslerinde kağanı / kumandanı temsilen arslan heykellerinin dikildiğini ifade etmektedir (Alyılmaz, 2016, s. 541-542).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Zuura ile Eşimkul, oğulları Altın Kökül doğduğunda arslan gibi güçlü olacağına inanırlar.

"Karşı çıkan düşman olsa
Tek başına olan Kökül'e yem olacak.
Uzakta yaşasa ayrılıp,
Altın Kökül Genç Aydar
Ağabeyinden beter olacak.
Onun aklında ise Er Kökül
Aslan gibi olacak." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 147)

Temirkan ile mücadelesinde Altın Kökül, Tanrı'dan aslan gibi korkusuzca savaşması için yardım ister.

"Yardımcı olsun yaradan
Temirkan'ın şehrine
Aslan gibi hücum edeyim." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 189)

Temirkan'ın şehrine giden Altın Kökül, Kan İçme Karaç'la cesurca kapışacağını dile getirerek kendini korkusuz bir arslana benzetir.

"Kan İçme Karaç sen isen,
Kapışacağım diye gelen
Cesur Kökül benim.
Gürleyen havaya benzer,
Düşmandan kaçmayan aslan idim." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 199)

Destanda Altın Kökül'ün düşmanı Kan İçme Karaç da cesurluğuyla ve gücüyle dikkat çekmektedir. Ancak destan kahramanı Altın Kökül halkın gözünde daha cesur ve güçlüdür. İkisi arasındaki mücadele iki arslanın birbiriyle kapışmasına benzetilmiştir.

"Çekişen iki aslan
Zor işe başladı.
Cesaretini toplayıp, yeri yumruklayıp,
Aslan gibi atılıp
Kapışırken iki aslan
Güçlerini deneyip anladılar." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 199)

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda kahraman Altın Kökül'ün gücü, bir arslanın gücünden bile daha çoktur.

"Aslandan heybetli,
Kan İçme'den cesur
Görmedik böyle balayı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 215)

"Aslandan heybetli
Altın Kökül Genç Aydar
Sabredip durur mu?" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 223)

Destanda Temirkan, oğlu Kan İçme Karaç ve kızı Aruuke Altın Kökül'ü gücüyle, heybetiyle, cesurluğuyla arslana benzetirler.

"Arslan gibi kükreyip
Karşısındakini sağ bırakmıyor." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 263)

"Arslan gibi heybetli,
İnsanoğlundan cesur." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 273)

"Senin gibi gazaplı aslanların
Kanadı düşman elinden kırılır mı?" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 299)

Kaplan

Kırgızlar kaplanı kutsal hayvan olarak görürler. Bundan dolayı kaplanın tırnaklarını, yününü, kuyruğunun uçlarını çocukların beşiklerine takarlar. Bunlar çocukları nazardan korurdu. Eğer adamın rüyasına kaplan girerse büyük bir iyiliğin işaretidir. Bildiğimiz gibi Kırgızların kahramanlık destanlarında kahramanın annesi hamile kalınca kaplanın yüreğine aşererdiş. Annenin kaplanın yüreğini şiddetli arzulaması doğacak çocuğun şer,

kahraman olarak doğmasıdır. Halk da o kahramanları "kaplan", "şer" sıfatları ile adlandırırdı (Dıykanbaeva, 2009, s. 130).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda kaplan; destan kahramanının kahramanlığını, cesurluğunu göstermek için kullanılmıştır. Destanda kaplan için yapılan benzetmelerin arslan ile birbirine benzer şekilde kurulduğunu söyleyebiliriz.

"Kaplan gibi av arayarak şehirde
Dağıttı halkın evlerini." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 217)

"Siyah benekli kaplan gibi
Düşmandan kaçmaz aslan oldu." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 213)

Deve

Deve, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Benzetme unsuru olarak deve, eylemleri bakımından da fiziksel özellikleri bakımından da Kırgız destanlarına konu olmuştur.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda destan kişilerinin daha çok ağlayışları bakımından deve yavrusuna benzetildiğini görüyoruz.

"Üzülüp ihtiyarlar,
Kardeşinin sözüne
Deve yavrusu gibi bozlayıp ağlayıp,
Bir balanın yokluğundan." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 65)

"Hayır isteyip, ne yapacağını bilemeyip,
Yorulduğunda yatıp dinlenip,
Görünene yalvarıp,
Deve yavrusu gibi ağlıyor garipler." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 69)

Koyun

Kırgız destanlarında adı en çok geçen hayvanlardan biri koyundur. Destanda kurban edilmesinin yanı sıra eti ve sütüyle beslenmede teşkil ettiği önemli yer, yününün giysi ve çadır yapımında kullanılması, güçlü ve tehlikeli insanların karşısında zayıf ve masum insanları temsil etmesi gibi yönleriyle koyundan bahsedilir. Ayrıca bir kişinin koyun sürülerinin çok oluşu, koyunlarının sayısını bilmiyor olması o kişinin zenginliğinin önemli göstergelerinden biri olarak ifade edilir (Kırca Erdem, 2015, s. 109).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda koyun, zayıf ve güçsüz insanlar için benzetme aracı olarak kullanılmıştır.

"Doluşan kalabalık halk
Kurt saldırmış koyunlar gibi
Sakınıp başını sakladı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 227)

"Gök Özön'ün gök bataklığını
Koyun yatmış gibi toz bastı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 201)

Boğa

Boğa, Türk kültüründe kuvvet ve kudretin simgesi olarak hükümdarlığı temsil etmiştir. Hint mitolojisinin etkisiyle Türklerde dünyayı taşıyan hayvanlar arasında kabul edilmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde boğa güç, kuvvet ve yiğitlik sembolü olmuştur. Burç sembolü olan boğa, aynı zamanda Türk hayvan takviminde yıl sembolüdür (Çoruhlu, 1999, s. 162-165). Kırgız Türkçesinin bütün ağızlarında boğa kelimesi "buka" şeklinde geçmektedir.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda yalnızca bir yerde Altın Kökül ile Kan İçme Karaç'ın birbiriyle mücadelesi anlatılırken arslan ve kaplan benzetmelerinde olduğu gibi güçleri bakımından iki kuvvetli boğaya benzetilmiştir.

"Gök Özön'ün kenarında
Gök boğa gibi toslaştılar.
Bütün kuvvetlerini esirgemeden
Birbirlerine kullandılar." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 201)

Domuz

Domuz, Türk kültüründe yenilmeyen, yenilmesi dini açıdan yasak olan bir hayvandır. Ayrıca beslenme şeklinden ve yaşam koşullarından dolayı tercih edilmemektedir. Buna bağlı olarak da Kırgız destanlarında domuz, daha çok olumsuz özelliklerin benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda yalnızca bir yerde düşmanlık beslenen kişi, yabani domuza benzetilmiştir.

"Düşmanım isen açıkça söyle.
Yere çalarım şimdi yabani domuz gibi." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 169)

İt (Köpek)

Kırgızlarda köpek hem olumlu hem olumsuz özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Köpek; insanları koruyan, hatta ölüyü hayata döndüren bir hayvandır (Türker, 2005, s. 2157-2158). Kırgızlar "kumayık" adlı köpeğin bir kuş yumurtasından, "barak" adlı köpeğin de "kerkes" adlı bir kuşun yumurtasından çıktığına inanırlar. Bu örnek köpeğin kuş ve gök ile olan ilişkisini yansıtmaktadır (İnayet, 2013, s. 341).

İt (köpek), bu destanda olumsuz özellikleri ile benzetme aracı olmuştur. Eşimkul ve Zuura Destanı'nda da bir yerde halkın zaaflarını kullanarak parasını sömüren açgözlü bir kişi için kullanılmıştır.

"Kudurmuş it gibi sürükleyip
Ahmak ediyor insanı.
Bırak evliya almıyorum
Senin vereceğin balayı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 73)

Tazı

Manas Destanı'nda tazı, Manas öldüğü zaman mezarı başında ağlayıp yas tutan, Allah'ın gönderdiği meleklerle insan gibi konuşabilen bir canlıdır (Yıldız, 1995, s. 219-220).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda tazı, yalnızca bir yerde geçmektedir. Manas Destanı'nın aksine bu destanda tazı, çocukları olmayan Eşimkul ve Zuura'nın bütün varlığını sömürmesiyle benzetmede kendisine benzetilen olmuştur. Türkiye Türkçesinde açlık ifadesi için kullanılan "kurt gibi acıkmak" deyiminin bu destanda tazı ile kurulduğunu görüyoruz.

"Evliya söyler her türlü
Yıllığa salıp almış gibi
Açıldı kötü nefsi
Sabaha kadar aç kalmış tazı gibi." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 77)

Sinek

Pek çok anlatıda olduğu gibi destanlarda da iyiler-kötüler, güçlüler-zayıflar ya da yiğitler-korkaklar vardır. Bunların ifade edilişinde hayvanların özelliklerinden yararlanılmıştır. Bu hayvanlar genellikle sinek, koyun, çil ve tavşandır (Yıldırım, 2012, s. 67-77). Kırgız destanlarında da sinek, benzetme unsuru olarak en az kullanılan hayvanlardandır. Sinek daha çok zayıflığı, acizliği, hor görülmüşlüğü, küçüklüğü nitelemek için kullanılmıştır.
Eşimkul ve Zuura Destanı'nda da çocuk sahibi olamayan Eşimkul'un kardeşine ve yaşadıklarına karşı çaresizce duruşu, acizliği sineğe benzetilmiştir.

"İçimde kaldı isteğim.
Diye öylece Kan İçme
Sinek gibi candan umudu kesti." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 213)

"Sinek gibi canımı
Ruhlara teslim edip
Düşman yolunu tutayım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 175)

"Sinek gibi canımı
Karga gibi bala yok etti." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 93)

"Tatlı imiş sinek gibi küçük can.
Bundan sonra ölsem diye,
Ölüme canını kıymadı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 59)

Kuş

Kırgız destanlarında kartal, sungur, bülbül, karga vb. tür adlarıyla benzetme unsuru olan kuş, tür adı olmadan da kullanılmaktadır. Tür adı olarak kullanıldığında genellikle gücü, cesareti, büyüklüğü ifade ederken sadece genel bir adlandırmayla kullanıldığında daha çok acizliği, zayıflığı yansıtmaktadır. Eşimkul ve Zuura Destanı'nda kuş, küçüklüğü, güçsüzlüğü ifade ederken benzetme unsuru olarak kullanılır. Benzetmenin etkisinin artırılması için destanda kuş yavrusu benzetme unsuru olarak yer almıştır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Zuura'nın çektiği ağrı kuş yavrusu benzetmesiyle verilmiştir.

"Doğum sancısıyla bana eziyet ettin.

Kuş yavrusu gibi acıttı.
Nice yıl isteyip ağladım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 129)

Eşimkul ve Zuura çocukları olmadığı için çare aramak için başka diyarlara giderler. Memleket hasreti ile yanıp tutuşan çiftin bir gün dönme heyecanını anlatmak için kuş yavrusu benzetmesi yapılmıştır.

"Kuş yavrusu gibi çırpınıp
Gidecek miyiz bir gün
Oynayıp gülüp memleketimize?" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 131)

Eşimkul ve Zuura'nın uzun çabalar sonucu kucaklarına aldıkları çocukları, küçüklüğü ve sevimliliği ile kuş yavrusuna benzetilmiştir.

"Kuş yavrusu gibi çırpınıyor
Elindeki balası.
Altın Kökül elinde
Bala kuş gibi çırpınıyor." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 149)

"Önceden neden duymadım?
Düşman aramadan rahatça
Kuşla avlanmış gibi çıktım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 211)

Sungur

Avcılık ile ilgilenen Kırgız Türklerinde sungur da diğer yırtıcı kuşlar gibi önemli bir yere sahiptir. Kaşgarlı Mahmut'a göre sungur, avcı kuşların en büyüğü olan tuğrıldan daha küçüktür. Kalkaşandî sungurla hem kuş hem de tavşan ve karaca gibi dört ayaklıların avlandığını kaydetmektedir. Kazvini sungurun döne döne yükseldiğini ve avladığı kuşları hiç incitmeden sahibinin bulunduğu yere kadar indirdiğini ifade etmektedir (Esin, 2004, s. 176).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda sungur, kahramanın üzerine binerek gittiği binek hayvanına benzetilmiştir.

"Sungur[3] gibi bindi şimdi.
Haydi, haydi, deh, deh diye bağırıp
Göçtü, çekip yürüdü şimdi." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 327)

Altın Kökül'ün büyük mücadeleler sonucu çok değerli olan Kan İçme Karaç'tan aldığı Sur Koyon da sungura benzetilmiştir.

"Köyümüzden kaçırdık
Altın bağ ile bağlı sunguru.
Ansızın elimizden aldı
İnsandan akıllı tulparı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 257-258)

[3] Sungur: şahin.

Bülbül

Kırgız Türklerinde kartal, doğan, şahin, sungur, atmaca gibi yırtıcı kuşların yanı sıra güzel sesi ve hoş görüntüsüyle bülbül de önemli bir yere sahiptir. Bülbül sesi ve görüntüsüyle bulunduğu ortama keyif ve huzur getiren bir kuştur. Eşimkul ve Zuura Destanı'nda bülbül, küçüklüğü ve sevimliliği nitelemek için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

"Veririm deyip sevindirme
Küçük bülbül gibi çocuğu." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 47)

"Genç bülbülün diline
Hemen neşelenelim.
Nazlandırıp, ninni söyleyip,
Sıkılınca sevelim." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 29)

Balık

Kırgız Türklerinde balık bereket ve şansı ifade eder. 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nin beşinci yılı balıktır. Kırgızlarda bu yıl, "uluu" olarak ifade edilir. Bu yıl bahtlı yıllardandır. Bu yılda doğanların malı mülkü çok olur (Biray, 2009, s. 671-683).

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda balık fiziksel bir özelliğiyle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sadece bir yerde Sur Koyon'un üzerine binenlerin sıçrayışı balığın sıçrayışına benzetilmiştir.

"Altındaki Sur Koyon
Balık gibi sıçratıyor bineni." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 193)

Tosun

Türk kültüründe tosun; kudret ve kuvvetin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgız destanlarında tosun ile kurulan benzetmelere çok az rastlanır. Bu destanda da bir örnekte karşılaştığımız tosun ise, aptal oluşuyla benzetme unsuru olmuştur.

"Aptal bir tosuna benzeyip
Talihsiz bir ihtiyar oldum." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 23)

Karga

Diğer Türk boyları gibi Kırgızlar da göçebe yaşantıları gereği iç içe yaşadıkları hayvanların adlarını çocuklarına ad olarak vermişlerdir. Dünyaya gelen çocuğun kendisine adı verilen hayvan kadar güçlü, cesur, heybetli olacağına inanmaları ya da olumsuz nitelik taşıyan kişilerin bu özelliklerini belirtmek istemeleri bu durumu ortaya çıkarmıştır (Yıldız, 1998, s. 308). Kırgız destanlarında kişi adı olarak kullanılmasının yanı sıra bu destanda da olduğu gibi küçüklüğü, acizliği, yalnızlığı belirten bir benzetme unsuru olmuştur.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda karga, en çok benzetme unsuru olan hayvandır. Nicelik bakımından küçük olan şeyler için "karga gibi" benzetmesine sık sık başvurulmuştur. Eşimkul ve Zuura uzun yıllar sonrasında kucaklarına aldıkları çocuklarına karga

benzetmesi yaparlar. Destanda benzetme o kadar sık geçmektedir ki destan kahramanı büyüdükten sonra bile kargaya benzetilmeye devam etmiştir.

"Karga gibi (küçücük) balayı
Gelmişsin isteyip sen zavallı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 51)

"Dırdır edip durmadan istiyorsun
Karga gibi (küçücük) balamı." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 59)

"Sinek gibi canımı
Karga gibi (küçücük) bala yok etti." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 93)

"Bir karga gibi (küçücük) balaya
Ne yapsam sahip olurum?" (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 94-95)

"Horluğunu çektim şeyhin
Karga gibi (küçücük) bala için." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 99)

"Karga gibi bir bala
Kan İçme'yi öldürüp,
Kör etti benim gözümü." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 239)

"Karga gibi bala han damat
Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 299)

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda karga ayrıca yalnızlığı betimlemesi ile dikkat çekmektedir. Benzeyen kişi karganın yalnızlık özelliğine benzetilmektedir.

"Karga gibi tek başına bir bala
İkinci (defa) başını kaldırtmıyor
Elini uzatıp koşanın." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 239)

"Karga gibi tek bir bala
Ezip şehri dövmüştür.
Altı kapılı şehrim
Bir baladan acizlenmiştir." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 265)

"Karga gibi yalnız genç bala,
Şehrin içini kana buladın." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 267)

"Karga gibi yalnız balanın
Yaman imiş hiddeti." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 309)

Sırtlan

Güçlü ve saldırgan bir köpek türü olarak bilinen sırtlan bu özellikleriyle Eşimkul ve Zuura Destanı'nda Altın Kökül ile benzetme ilişkisi kurulan bir unsur olmuştur.

"Kan İçme gibi bir sırtlanı
Bu bala öldürmüştür.
Karga gibi bala han damat

Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 265)

"Tek balan Kan İçme
Sırtlanının düşmanı.
İnsandan akıllı hayvan idi
Altında bindiği tulparı.
Karga gibi bala han damat
Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 257)

Maymun

Hint mitolojisinin ve kültürünün malı olan maymun, Türk inançlarında yaygın bir şekilde yer almamaktadır. Budist olan Türklerde görülmektedir. Türk Hayvan Takvimi'nde yıl sembolüdür. İslamiyet'ten sonra maymunun sembolik anlamları genel olarak kaybolmuş ve olumsuz özellikleriyle öne çıkmıştır (Çoruhlu, 1999, s. 180-182).
Kırgız destanlarında benzetme unsuru olarak çok seyrek karşılaşılan maymun, bu destanda da yalnızca bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Altın Kökül'ün koşması maymuna benzetilmiştir.

"Ata binip koşturduğunda
Altın Kökül genç Aydar
Maymun gibi koşturdu.
Karga gibi bala han damat
Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 247)

Karınca

Türk kültüründe çalışkan bir hayvan olan karıncanın, geldiği eve bereket getirdiğine inanılır ve asla ona zarar verilmez. Evlerde karınca duası bulundurmak da yine bereket dileğinin sembolüdür. Ayrıca karıncanın bolluk ve bereket simgesi oluşuyla ilgili pek çok inanış mevcuttur (Şenesen, 2011, s. 2019). Kırgız destanlarında da karınca; çalışkanlığı, küçüklüğü ve çokluğu bakımından benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda karınca, daha çok kalabalık halkı nitelendirmek için kullanılmıştır. Temirkan'ın halkı çokluğuyla karıncaya benzetilmiştir.

"Karınca gibi kaynaşıp,
Her an Er Kökül
Güçlendi çatırdayıp,
Dolaştı sessizce.
Karga gibi bala han damat
Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 229)

"Karınca gibi toplanmış
Kuru kalabalık neden?
Karga gibi bala han damat
Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 223)

"Karınca gibi çoğalıp
Sokağa sığmıyor insanları.

Karga gibi bala han damat
Senden cevap alalım." (Naruzbayev ve Çelebi, 2007, s. 219)

Sonuç

Bilindiği gibi destanlar çok fazla benzetme içeren sözlü edebiyat ürünleridir. Hayvanların benzetme unsuru olarak ele alındığı bu çalışmada farklı hayvanlarla yapılmış çok sayıda benzetmeyle karşılaşmaktayız.

Eşimkul ve Zuura Destanı konusu itibariyle kahramanlık destanı olarak kabul edilmektedir. Destan aynı zamanda Eşimkul ve Zuura'nın çocuk sahibi olmak için verdiği mücadeleden, çiftin çocuklarının olmasından, çocuklarına ad koymalarından, evlilik, miras gibi sosyal ve kültürel konulardan da bahseder.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda yer alan olaylar, mekânlar, giyim/kuşam, yaşam tarzı vb. özellikler Kırgız halkının göçebe hayatını, avcılıkla olan yakın ilişkisini, mücadeleci ruhunu yansıtmaktadır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda destan kahramanı ve kişileri, hayvanların bazı özelliklerine benzetilmiştir. Hayvanların zayıflık/güçlülük, cesurluk/korkaklık, küçüklük/büyüklük, azlık/çokluk gibi özellikleri insanlara atfedilmiştir. Karşıt özellikler ile destan anlatımı güçlendirilmiş, etkili bir söyleyiş ortaya çıkmıştır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda atın benzetme unsuru olarak çok fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum atın, Kırgız kültüründe çok değerli olmasından ve kahramanla bir bütünlük oluşturmasından kaynaklanmasıdır. At, Kırgızlar için kutsaldır. Ata insan gibi ad koyulur, atın da insan gibi hisleri vardır. At, sahibinin yoldaşı, arkadaşıdır.

Destanda benzetme unsuru olarak en çok kullanılan hayvanlardan biri de arslandır. Arslan, hayvanlar içinde gücüyle ve büyüklüğüyle bilinir. Destanlarda kahraman olağanüstü güçlere sahiptir. Bu güçleri betimlemek için de daha çok arslan, kaplan gibi hayvanlar kullanılmıştır.

Karga da destanda çok sık benzetilen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Destan kişilerinden Eşimkul ve Zuura'nın yıllarca istedikleri ve sahip oldukları destan kahramanı Altın Kökül, büyüyünce bile küçüklüğünü betimlemek için kargaya benzetilmiştir.

Destanda at, arslan ve karga dışında çok sayıda hayvan benzetme unsuru olmuştur. Bunlar; maymun, karınca, kaplan, sinek, sırtlan, tosun, balık, sungur, kuş, bülbül, it, tazı, koyun, boğa, domuzdur. Kırgız kültüründe ve Kırgız coğrafyasında önemli yer tutan at, köpek, balık, karga vb. destanda sıklıkla yer alırken Kırgız coğrafyasında ve kültüründe daha az öneme sahip maymun ve domuz da destanda benzetme unsuru olmuştur.

Kırgızların hayatında avcılık önemli bir yere sahiptir. Avcılığın Kırgızlar için önemi destanlardan da açıkça görülebilmektedir. Eşimkul ve Zuura Destanı'nda da avcılık neticesinde Kırgız hayatının içinde yer alan yırtıcı hayvanlardan sıklıkla benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda, Kırgız kültüründe hayvanlara atfedilen bazı özellikler yerine fiziksel özelliklerinin benzetme unsuru olarak kullanılması dikkat çekicidir. Örneğin; Kırgız kültüründe bereket ve şansı ifade eden balık, bu destanda fiziksel özelliğiyle (sıçrayış); Manas Destanı'nda meleklerle konuşabilen, Manas'ın mezarının

başında ağlayan tazı ise olumsuz, fiziksel bir özelliğiyle (açlık) benzetme unsuru olmuştur.

Eşimkul ve Zuura Destanı'nda benzetme unsuru olarak gerçek hayvanların yanında dev, ejderha gibi olağanüstü, gerçek dışı yaratıkların bulunduğu benzetmelerle de karşılaşmaktayız. Bu hayvanlar çalışmamızın konusuna dâhil olmadığı için inceleme kısmında bu benzetmelere yer verilmemiştir.

Yapılan bu çalışma ile Kırgız destanları ile ilgili çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmış, bir eksiklik tamamlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda destanlar üzerine yapılan çalışmalar, o milletin kültürünü, medeniyetini hatta doğaya ve hayvana verdiği değeri öğrenmek için bir yoldur.

Kaynakça

Alimova, C. (2015). Er Töştük ve Coodarbeşim Destanlarında Kullanılan Celmoguz Motifi Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 39, 7-14.

Alyılmaz, C. (2016). *Gobustan'ın Gizemi (Kıpçaklar'a Giden Yol)*. Ankara.

Bekar, B. (2016). Kırgız Atasözlerinde Geçen Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (2), 19-38.

Biray, N. (2009). 12 Hayvanlı Türk Takvimi -Zamana ve İnsana Hükmetmek-. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 671-683.

Çelik, A. (2012). *Kırgız Türklerinin Arkaik Destanlarında Mitik Unsurlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Çeribaş, M. (2011). Kırgız Türklerinde Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı. *TDAE*, Ankara. 16-38.

Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Daşman, A. (2019). Kırgızca-Türkçe Yaban Hayvan Adları Sözlükçe Denemesi. *TÜRÜK*, 19, 149-164.

Dıykanbaeva, M. (2009). *Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültünün Yaşayan Kültüre Etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Esin, E. (2004). *Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Güven, M. (2003). Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanlar. *Milli Folklor*, 57, 82-91.

İnayet, A. (2013). "Türklerde Köpek Kültü Var Mıydı?". Yalım Kaya Bitigi, Osman Fikri Sertkaya Armağanı, Ed. Hatice Şirin User ve Bülent Gül, TKAE Yayınları, s. 335-344.

Karadavut, Z. (2010). Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar. *Milli Folklor*, 85, 71-80.

Kırca Erdem, Ö. (2015). *Kırgız Destanlarında Hayvan Motifi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdügü. (1969). Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitütü.

Naruzbayev, C., Çelebi, F. (haz.), Yıldız, N. (İnc.). (2007). *Kırgız Destanları 5: Eşimkul ve Zuura*. Ankara: TDK Yayınları.

Şenesen, R. O. (2011). Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri. *Folklor/Edebiyat*, C. 17, 66, 209-228.

Türker, F. (2005). *Kırgız Destanı "Kız Darıyka" Üzerinde Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Useev, N. (2019). Manas'ın Hayvanlarla İlgili Epitetleri. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı*, 435-451.

Yardımcı, M. (2007). *Destanlar*. Ankara: Ürün Yayınları.

Yıldırım, R. Y. (2012). Edigey Destanında Hayvanların Fonksiyonları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 1*, 67-77.

Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı, (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. TDK, Ankara.

Yıldız, N. (1998). Manas Destanında Yer Alan Erkek İsimleri Üzerinde Bir Değerlendirme. *Folkloristik, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*.